

О. Ю. Карпенко, О. В. Попова, Д. І. Безай

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КИТАЙСЬКОМОВНОГО ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено вивченню особливостей китайськомовного військового дискурсу та їх адекватного відтворення засобами української мови. У роботі репрезентована комунікативно-стандартизована специфіка китайськомовного військового дискурсу і лінгвокультурні засоби інтерпретації китайськомовного періоджерела (військового трактату Сунь-Цзи “Мистецтво війни”); проаналізовано підходи до вивчення військового дискурсу і подано авторське тлумачення феномена “китайськомовний військовий дискурс”; обґрунтовано добір лінгвістичних засобів адекватного відтворення китайськомовного військового дискурсу українською мовою.

Ключові слова: військовий дискурс, трактат, китайська мова, підхід, стратегія, модус, інтерпретація ієрогліфів.

Статья посвящена изучению особенностей китайскоязычного военного дискурса и их адекватного воспроизведения посредством украинского языка. В работе представлена коммуникативно-стандартизованная специфика китайскоязычного военного дискурса и лингвокультурные средства интерпретации китаеязычного первоисточника (военного трактата Сунь-Цзы “Искусство войны”); проанализированы подходы к изучению военного дискурса и представлено авторское толкование феномена “китайскоязычный военный дискурс”; обоснован подбор лингвистических средств адекватного воспроизведения китайскоязычного военного дискурса на украинском языке.

Ключевые слова: военный дискурс, трактат, китайский язык, подход, стратегия, модус, интерпретация иероглифов.

The article is devoted to the study of the Chinese military discourse — its peculiarities and their adequate reproduction by means of the Ukrainian language. The communicatively standardized specificity of the Chinese military discourse is represented in the article: some approaches to the study of military discourse as

well as linguocultural means enabling the interpretation of the Chinese original (the military treatise “The Art of War” written by Sun Tzu) are analysed; the selection of linguistic means facilitating adequate reproduction of the Chinese military discourse in the Ukrainian language are substantiated.

Key words: *military discourse, treatise, the Chinese language, approach, strategy, modus, interpretation of Chinese characters.*

Китайськомовний військовий дискурс викликає неабиякий інтерес у військово-промисловому комплексі (надалі — ВПК) та у перекладачів. На це існує багато причин, однією з яких є те, що наразі Китай є єдиною країною світу, яка фактично офіційно декларувала прагнення досягти до середини століття військово-технологічного паритету з найсильнішою державою на планеті — США. На сьогодні КНР володіє найбільшими за чисельністю збройними силами і найбільшими у світі людськими ресурсами, зайнятими у галузі ВПК. Достатньо високим, у світових масштабах, є рівень витрат КНР на оборону і військову промисловість: КНР протягом довгих років є ядерною державою, що наполегливо розвиває свій ракетно-ядерний потенціал. З огляду на вищезазначене військовий дискурс посідає значне місце в переліку актуальних досліджень як політології, так і дискурсології та перекладознавства.

Актуальність даної роботи зумовлено тим, що лінгвістичних досліджень у галузі перекладу китайськомовного військового дискурсу наразі, на жаль, не здійснюється в повному обсязі, в особливості в контексті українськомовного перекладу. Складність розуміння перекладачем військової справи сучасного Китаю, а також коректної інтерпретації смислу, закладеного в китайських першоджерелах, потребує знання і розуміння ретроспективи філософської китайської військової думки. У зв'язку з цим **мета** започаткованого дослідження полягає у виявленні специфіки перекладу китайськомовного військового дискурсу українською мовою. Реалізації мети дослідження сприяє розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати підходи до вивчення феномена “військовий дискурс”; 2) визначити лінгвокультурологічні засоби інтерпретації китайського першоджерела; 3) обґрунтувати добір лінгвістичних засобів адекватного відтворення китайськомовного військового дискурсу українською мовою.

Матеріалом дослідження послуговував трактат Сунь-Цзи “Мистецтво війни”. Об'єм матеріалу — 6075 ієрогліфів.

Отже, розглянемо підходи до тлумачення загального поняття “дискурс”.

Аналіз енциклопедичної і довідкової літератури дозволив виокремити такі тлумачення досліджуваного феномена: 1) еквівалент поняття “мова” (за Ф. Соссюром), тобто будь-яке конкретне висловлювання; 2) одиниця, що за розміром перевершує фразу, послідовність окремих висловлювань; 3) вплив висловлювання на його одержувача (необхідна наявність суб’єкта висловлювання, адресата, моменту і певного місця висловлювання); 4) бесіда як основний тип висловлювання; 5) мовлення, що привласнюється мовцем, на протигагу оповіді, що розгортається без експліцитного втручання суб’єкта (за Е. Бенвеністом); 6) вживання одиниць мови, їх актуалізація в мові; 7) соціально або ідеологічно обмежений тип висловлювань, наприклад, адміністративний дискурс; 8) теоретичний конструкт, призначений для досліджень умов створення тексту [4: 182–183].

Існує декілька підходів до вивчення військового дискурсу. Одним з перших використання військового дискурсу як засобу маніпуляції і пропаганди пропонує відомий науковець-соціолог Жан Бодріяр [3: 135]. Військовий дискурс також вивчається як засіб актуалізації у локальних конфліктах. Слід відмітити, що описуючи військовий дискурс у межах певної країни, можна звернути увагу на його ірраціональність, засновану на уявній цілісності — маніпулювання думками, реальними фактами і хронологією.

Ізраїльські дослідники теорії комунікації Е. Зандберг і М. Нейгер розглядають використання військового дискурсу журналістами, які описують взаємини між різними народами, наділяють військовий дискурс такими рисами: асоціації та ремінісценції стосовно військових і мирних подій, при цьому особливий акцент надається зіставленню поточних подій зі значущими сторінками минулого.

Для військового дискурсу характерне використання певних комунікативних стратегій, серед яких виокремлюємо апеляцію до істинності, об’єктивності викладу, оскільки масовий читач найчастіше є некомпетентним в освітлюваних питаннях. Таким самим цілям підпорядковується й активне використання цитат як апеляції до авторитету.

Чотири модули інституційного дискурсу асоціюємо з режимами спілкування між його учасниками, зумовленими типовими ситуа-

ціями, в яких розгортається військовий дискурс. Дані модуси можна співвіднести з типами соціальних дій, виділених Ю. Хабермасом: дія, спрямована на досягнення практичної мети; дія, зорієнтована на спілкування; дія, яка є виконанням ритуалу; дія, яка виступає як частина драматургічної постановки.

Усі перераховані характеристики можна розглядати як універсальні дискурсивні, а тому цілком застосовні до аналізу військового дискурсу. Саме тому найбільш оптимальним визначаємо підхід “чотирьох модусів”, що втілено у започаткованому дослідженні.

Під поняттям “військовий дискурс” розуміємо сукупність мовних текстів, створених у рамках військового спілкування, що регламентується певними правилами, традиціями та досвідом, що знаходить своє відображення у виборі відповідних мовних засобів; ситуативно-зумовлений дискурс, екстралінгвістичним фундаментом якого виступає сфера військово-армійських, військово-промислових, міжнародних відносин, лінгвістична складова дискурсу реалізується в специфічному фонетичному, лексичному, граматичному та композиційно-стилістичному оформленні його контенту. Типовими рисами військового дискурсу є формальність, точність і конкретність, лаконічність формулювань, чітке структурування категоріального конструкту.

Узагальнюючи різні підходи до визначення дискурсу, констатуємо основні напрямки, в рамках яких розкривається сутність китайськомовного військового дискурсу: формальна, функціональна, ситуативна інтерпретації [5: 32–33]. Формальна інтерпретація — розуміння дискурсу як мови вище рівня пропозиції або висловлювання. Функціональна інтерпретація — розуміння дискурсу як будь-яке вживання мови. Ситуативна інтерпретація дискурсу — облік соціально, психологічно і культурно значущих умов та обставин спілкування. Таким чином, очевидно, що дискурс можна розглядати з чотирьох різних векторів когнітивістики.

Перший модус корелюємо зі спілкуванням командирів і підлеглих на теми, пов’язані з несенням служби. Таке спілкування носить офіційний характер, розгортається у форматі певних жанрів, пов’язаних з несенням служби. Даний вид комунікації може реалізовуватися через стандартизовані і структуровані тексти (накази, розпорядження, вказівки, директиви тощо). У цьому модусі відображена істотна риса даного соціального інституту — підготовка населення до оборони.

Другий модус — “професійний” — діалог комунікантів, які стоять на одному шаблі ієрархічної градації (або між командирами, або між підлеглими), на професійні теми. Зазвичай таке спілкування носить неупублічний характер.

Третій модус — “організаційний” — асоціюємо з підтримкою статусної ієрархії соціального інституту. Його письмова реалізація охоплює приписи, накази, розпорядження, статuti, правила тощо. Означений модус міркування в межах військового дискурсу слід розглядати як різновид першого модусу, лише з тією різницею, що в рамках даного виду комунікації вирішуються питання, пов’язані з організацією і регламентацією діяльності, що, в свою чергу, сприятиме успішному розв’язанню поставлених завдань.

Четвертий модус — “презентаційний” — інтерпретуємо як контакт соціального інституту в особі його представників із зовнішнім світом”.

Військовий дискурс з точки зору структури має дві основні частини — формальну, що включає статутні документи, і неформальну — неофіційне спілкування в армійському середовищі. Кожна підструктура складається з тексту та контексту [2: 90–91].

Формальна частина військового дискурсу представлена статутними документами (тексти наказів, бойових документів, статутів) і науково-технічною літературою. Зі стилістичної точки зору текстовий матеріал цієї частини військового дискурсу характеризується використанням еліптичних і клішованих конструкцій, що продиктовано специфікою армійської сфери — лаконічністю, чіткістю, логічністю.

Неформальна частина військового дискурсу включає усне спілкування поза офіційними обставинами. Використання армійського сленгу є однією з ключових рис цієї частини військового дискурсу. Неформальний військовий дискурс охоплює неофіційне спілкування у військовому середовищі. Аналіз двох складових неформальної частини військового дискурсу — тексту і контексту — показує, що ситуативний контекст спілкування виявляється надто важливим, тобто неформальне спілкування в армії можливо тільки за умови відносно рівних статусно-рольових взаємин комунікантів. Армія як чітко структурований громадський інститут, як соціальна система, допускає малу частину особистісного компонента, який актуалізується в неформальному різновиді військового дискурсу. Лінгвістична скла-

дова неформальної частини військового дискурсу характеризується активним використанням соціально-професійного субкоду: арго, жаргонізмів, сленгу [6: 23].

Військовий трактат Сунь-Цзи “Мистецтво війни”, що було покладено в основу нашого дослідження, можна віднести саме до третього модусу військового дискурсу, оскільки він має приписуючий характер, містить рекомендації щодо успішної реалізації поставлених завдань.

“Мистецтво війни” — найстародавніший трактат із військової стратегії в історії, найбільш знаменитий та впливовий із “Семи класичних військових творів”. Сунь Цзи підкреслював важливість правильного вибору позиції у військовій стратегії. Вибір позиції зумовлений як об’єктивними фізичними умовами на місцевості, так і знанням про суб’єктивні особливості супротивників. Вдале планування передбачає швидке реагування на зміну розташування, при цьому внаслідок зіткнення планів супротивників створюються складні й несподівані ситуації.

Загальна ідеологія Сунь Цзи суміщає в собі конфуціанські засади підтримки соціального гомеостазису з даоською діалектикою вселенського Дао, космічним циклізмом школи інь-ян, легістською “політологією” і управлінським прагматизмом моїстів [1: 259]. Цей синтез, який подає війну (бін), з одного боку, як “велику державну справу”, “підґрунтя життя та смерті, шлях (дао) існування та погібелі”, а з іншого боку — як “шлях обману”, узагальнений у п’яти принципах: “шляху” (одностайність народу і верхів), “неба” (відповідність часу), “землі” (відповідність місцю), “полководця” (правильне керівництво, який зокрема характеризується благонадійністю — сінь та гуманністю — жень), “закону” (організованість та дисциплінованість).

Дані принципи повинні бути реалізовані через сім “передумов”: наявність у правителя дао; наявність у полководця здібностей; осягнення особливостей неба і землі; здійсненність законів і наказів; сили війська; навченість командирів та солдат; ясність нагород та покарань [8: 127]. У подальшому ця діалектика вірності та обману, сили і слабкості, войовничості і миролюбності стала однією з основних методологем традиційної китайської культури, мистецтва стратагем.

Війна у Сунь Цзи розглядається як органічне ціле, починаючи з дипломатії та мобілізації, і закінчуючи шпигунством. На думку авто-

ра, ніколи не можна забувати про ціль війни — зробити так, щоб населення процвітало та було лояльним до правителя.

Ідеальна перемога — підкорення інших держав дипломатичними методами, без вступу у військові дії. Тому необхідно вести активну дипломатію, руйнувати союзи противника та ламати його стратегію. Саме з урахуванням вищезазначених аспектів має здійснюватись переклад трактату.

У ході проведення дослідження перекладу трактату Сунь-Цзи “Мистецтво війни” було зазначено, що домінуючою стратегією перекладу має виступати стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу, оскільки текст перекладу повинен справляти на реципієнта такий самий вплив, як і текст оригіналу, слугувати інструментом реалізації комунікативної інтенції відправника вихідного повідомлення [7: 25]. З іншого боку, має місце використання стратегії переадресації, з поширеним використанням тактики лінгвокультурної адаптації. Відомо, що переклад призначено для цільової аудиторії, яка суттєво відрізняється від цільової аудиторії оригінального тексту не тільки національно-культурними, а й можливими соціальними характеристиками, такими як вік, професія, рівень освіти, місце у комунікативній ситуації тощо.

Приймаючи до уваги вищенаведені дані аналізу з приводу найбільш частотного використання тактик, спільних в обох мовах перекладу, можна дійти висновку, що провідне місце в процесі перекладу військового трактату займає саме стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу.

Наведемо приклади найбільш вдалого відтворення китайського оригіналу українською мовою.

Приклад 1

Текст оригіналу (китайська мова)	Текст перекладу (українська мова)
<p>將听吾计，用之必胜，留之； 將不听吾计，用之必败，去 之。</p>	<p>Якщо полководець стане застосовувати мої розрахунки, засвоївши їх, він неодмінно здобуде перемогу, я залишусь у нього. Якщо полководець стане застосовувати мої розрахунки, не засвоївши їх, він неодмінно зазнає поразки; я піду від нього.</p>

Згідно із загальноприйнятими гіпотезами, Сунь-Цзи написав свій трактат для князя Холюя, на службі у якого він перебував. Зважаючи на це, вищенаведені висловлювання можуть розглядатися як пряме звернення до князя, запрошення використати методи, рекомендовані Холюєм, і застосувати їх на практиці, причому автор вважає за можливе заявити, що в разі належного розуміння і застосування його методів перемога забезпечена. З метою ж більшого впливу на князя Сунь-цзи вдається до свого роду загрози: він попереджає, що, якщо князь не скористається його порадами, він від нього піде, перейде на службу до іншого князя і таким чином позбавить князя своєї допомоги.

Чжан Юй пропонує дещо інше тлумачення цієї фрази: він приймає слово “цзян” (кит. 将 jiāng) не в значенні “полководець”, як службове слово для позначення майбутнього часу. Однак перекладач зупиняється на формі переказу, заснованій на розумінні слова “цзян” у значенні “полководець”. Підстава для цього така: по-перше, у всьому трактаті Сунь-цзи немає жодного випадку вживання цього слова в значенні показника майбутнього часу, по-друге, слово “полководець” у цьому контексті цілком застосовне до князя, який сам командував своєю армією.

Приклад 2

Текст оригіналу (китайська мова)	Текст перекладу (українська мова)
故车战，得车十乘已上，赏其先得者，而更其旌旗，车杂而乘之，卒善而养之，是谓胜敌而益强。	Якщо під час бою на колісницях захоплять десять і більше колісниць, роздай їх у нагороду тим, хто перший їх захопив, і переміни на них прапори. Перемішай ці колісници зі своїми і їдь на них. Із солдатами ж поведься добре і піклуйся про них. Це і називається: перемогти супротивника і збільшити свою силу.

Японський філософ Огю Сорай дає зовсім інше тлумачення цього місця II глави. На його думку, Сунь-Цзи тут говорить про те, щоб передати відібрані від противника колісници самим же ворожим воїнам, що здалися, саме тим, хто першими виявив покірність. Іншими словами, Огю Сорай передбачає, що захоплення колісниць противника відбувається шляхом здачі воїнів супротивника. Таким чином можна

впливати на психологію тих, хто здався, і залучити їх на свою сторону, а з іншого боку — впливати і на інших, спонукаючи їх до цього. Однак, про всяк випадок, слід вживати і деяких запобіжних заходів, а саме: на колісницях упереміш з тими, хто здався, слід розсадити і своїх воїнів або ж тих, хто здався раніше, і вже перевірених розсадити так, щоб з трьох воїнів, що склали команду колісниць, один або двоє були цілком надійними.

Таке розуміння засноване на тлумаченні одного слова тексту — вказівного займенника “ци” (кит. 其 qí), яке в цьому абзаці зустрічається два рази. Уперше воно зустрічається в словосполученні “віддай в нагороду тим, хто першим...”, вдруге — в словосполученні “переміни на них (власне: “ті”) прапори”. Якщо в другому випадку абсолютно ясно, що займенник “ті” вказує на прапори, що знаходяться на відібраних колісницях, то і в першому випадку “тим” має відношення до супротивника. Таким чином, фраза повинна мати таке семантичне навантаження: “віддай їх в нагороду тим, хто першим здався “. Ця аргументація цілком ґрунтовна, але все ж прийняти тлумачення Ою Сорая перекладач не вважає за потрібне. Адже, якщо проаналізувати його тлумачення, то слово “де” (кит. 得 de) потрібно буде розуміти, як “здаватися”, тоді як воно в даному контексті означає “опанувати”. Вважаємо такий підхід виключно словниковим, доцільність вибору якого підлягає сумніву: в знаменитому наказі У-Дзи перед битвою при Сі-хе, наведеному в VI главі Сунь-Цзи трактату, в процесі перекладу зазнає транспозиції саме це дієслово, і в тексті перекладу виступає у функції додатку до слова “колісниця”, і саме в значенні “захоплювати”.

Аналіз твору засвідчив необхідність проведення паралелей та виявлення когезії у плані трактування ієрогліфів відповідно до історичного періоду і специфіки ситуації в усьому тексті трактату, а також звернення до історико-філософських засад ведення військової справи Китаю за часів написання трактату.

У ході проведення дослідження вдалося дійти наступних висновків:

1. Добір лінгвістичних засобів задля адекватного відтворення китайськомовного військового дискурсу українською мовою підпорядковуються певній стратегії перекладу: комунікативно-рівноцінного перекладу та стратегії переадресації з поширеним використанням тактики лінгвокультурної адаптації.

2. Метафоричність та інтертекстуальність досліджуваного військового трактату зумовлює частотне використання прийому експлікації (описовий переклад, коментування та проведення паралелей з культурними реаліями носіїв мови перекладу).

Перспективним вважаємо подальше дослідження типологічних особливостей відтворення китайськомовного дискурсу українською мовою у порівняльному аспекті на матеріалі семи класичних китайських трактатів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Алексеев В. М. Труды по китайской литературе: в 2 т. — М. : Восточная литература, 2001. — С. 251–334.
2. Безугла Л. Р., Бондаренко Є. В., Донещ П. М. та ін. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / під заг. ред. І. С. Шевченко. — Харків : Константа, 2005. — 356 с.
3. Бодрийяр Ж. Система вещей. М. : Рудомино, 1955. — 174 с.
4. Дискурс іноземномовної комунікації: монографія / ред. К. Кусько. — Л. : Вид-во ЛНУ, 2002. — 495 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. — М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. — 280 с.
6. Нелюбин Л. Л., Дормидонтов А. А., Васильченко А. А. Учебник военного перевода. Английский язык [Текст]. — М. : Воениздат, 1981. — 238 с.
7. Слобников В. В. Коммуникативная ситуация как основа выбора стратегии перевода. — Н. Новгород : Нижегородский государственный лингвистический университет им. Н. А. Добролюбова, 2015. — 492 с.
8. Тань Аошун. Китайская картина мира. Язык, культура, ментальность. — М., 2004. — 215 с.
9. 古代汉语词典 (Словник давньої китайської мови). — Пекін, 1998. — 538 с.

REFERENCES

1. Alekseev, V. M. (2001). *Trudy z kitaiskoi literatury [Works in Chinese Literature]. (2 Vols.)*. М. “Vostochna literatura” [in Russian].
2. Shevchenko, I. S. (Eds). (2005). *Diskurs yak kognitivno-komunikatyvnyi fenomen (monografiya) [Discourse as a cognitive-communicative phenomenon (monograph)]*. Kharkiv: Konstanta [in Ukrainian].
3. Baudrillard, J. (1955). *Sistema veschei [System of Objects]*. М. Izd-vo “Rudomino” [in Russian].
4. Kusko, K. (Eds). (2002). *Diskurs inozemnomovnoyi komunikatsiyi (kolektivna monografiya) [Foreign language discourse (collective monograph)]*. L.: Vid-vo LNU [in Ukrainian].
5. Makarov, M. L. (2003). *Osnovi teorii diskursa [Fundamentals of Discourse Theory]*. М.: IT-DGK “Gnozis” [in Russian].

6. Nelyubin, L. L., Dormidontov, A. A. & Vasilchenko, A. A. (1981). *Uchebnik voennogo perevoda. Angliiskii yazik [Textbook of military translation. English]*. M.: Voenizdat [in Russian].
7. Sdobnikov, V. V. (2015). *Kommunikativnaya situatsiya kak osnova vibora strategii pererevoda [Communicative situation as a basis for choosing a strategy in translating]*. N. Novgorod: Nizhgorodskiy Gosudarstvenniy Lingvisticheskiy Universitet im. N. A. Dobrolyubova [in Russian].
8. Tan Aoshuan. (2004). *Kitaiskaya kartina mira. Yazik, kultura, mentalnost [Chinese world-view. Language, culture, mentality]*. M. [in Russian].
9. gǔdài hànyǔ cídiǎn [*Dictionary of the Ancient Chinese Language*] (1998). Pekin [in Chinese].

Стаття надійшла до редакції 09.02.2018